

Bíró Ferenc (1937–2024)

CSÖRSZ Rumen István

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet,
tudományos főmunkatárs

ORCID: 0000-0003-1648-0371

Van, akit a Sors azért irányít egy szakterületre, mert túl kevesen művelik azt. Másokat azért, mert túl sokan, s kell középük egy vezető egyéniség. Bíró Ferencet talán egy harmadik okból küldte az irodalomtörténészek közösségébe a Gondviselés: szükség volt olyasvalakire, aki a 18. század magyar irodalmát nemcsak érti és értelmezi, de képes megszerettetni is. Ez a hatodik érzék végigkísérte egész pályáján, amelynek igazi értékeit csak ezután fogjuk felfedezni. Kis emlékezőm nem adhat összegzést az életműről – aligha vagyok méltó rá. Ám kedves tanárunk és barátunk rendületlenül sugározza azt a derűt a túlsó oldalról is, ami egész életében jellemezte. Jó volna, ha nyoma maradna. Ha mi is ilyenek lehetnénk.

Bíró Ferenc Szentesen született 1937-ben, Szegeden végezte az egyetemet, itt kezdte tanári pályáját. Budapesten az MTA Irodalomtudományi Intézetébe Klaniczay Tibor és Hopp Lajos korszakában került. A Szépirodalmi Könyvkiadóban is dolgozott, szerkesztői tapasztalatokat gyűjtve. Egész életében a tágan értelmezett 18. század kutatásának élt. Franciás műveltsége révén otthonosan mozgott Voltaire, Rousseau és kortársaik életművében, nagyon szeretett Franciaországban kutatni még idős korában is. Büszkén emlegette a sajnos nem megvalósult sorozatot, amelyet külföldi olvasók számára terveztek a magyar irodalom világirodalmi kontextusainak bemutatására, egyúttal a máig foghíjasan lefordított írói életművek külföldi népszerűsítésére. De a hazai pályán is sokat vállalt. Mindannyian forgattuk már diákként, majd kutatóként a remekül, világosan és érdekesen megírt tanulmányait, majd a négy kiadást megért „lila könyvet”, amely máig a legolvasottabb összefoglalás a 18. század magyar irodalmáról: *A felvilágosodás korának magyar irodalma* (Budapest: Balassi Kiadó, 1994).

Épp 1994 őszén ismertem meg őt személyesen, amikor a monográfia megjelent, s Bíró Ferenc átvette az ELTE 18–19. századi magyar irodalmi tanszékének vezetését (a Miskolc Egyetemen is ilyen tisztséget látott el). Margócsy István ajánlásával kopogtattam be hozzá demonstrátorként, és első perctől nagyon jól szót értettünk. Mindketten a beszélgetésben, az eszmecserében láttuk a legjobb utat két, egymást még nem ismerő, eltérő korú ember között. Azt, hogy a 18. század kutatója lett belőlem, jóformán ennek a fél órának köszönhetem. Húszévesen az ember még nagyon érzékeny a pillanatnyi benyomásokra: én azt éreztem, hogy Bíró Ferenc valóban egy bíró. Egy 18. századi ember, aki ma is él. *Tudja* azt a kort, mert kipróbálta, beszélgetett Bessenyeivel és Csokonaival, most meg velünk. Hunyorog, elmosolyodik, majd ráncolja a homlokát, kedvesen gesztikulál, anekdotákat mesél. Columbo hadnagyra emlékeztet, a másik nagy társalgóra,

aki a csevegés leple alatt virtuózan nyomoz. A felvilágosult írók emberbarátságával közelít egy ismeretlen diákhhoz, aki ráadásul addig más területeken kutatott – de mintha évtizedek óta ismerenénk egymást. Úgy ballagtam haza, hogy tudtam, van miért munkához látnunk, s közös erővel kötet sorozattá formálhatjuk Küllös Imola húsz éve zajló forrásfeltáró munkáját a 18. századi magyar közköltészetből.

Doktoranduszként is hozzá, a *Magyar és európai felvilágosodás* alprogramba járhattam. Doktori szeminárium címén beültünk a szobájába hárman-négyen (Ajkay Alinka, Hegedüs Béla, Hilóczki Ágnes és jómagam), ahol nemcsak a korszakról beszélgettünk. Kosáry Domokos kézikönyvének egy-egy fejezete volt a kiindulás, máskor Gvadányiról és a peleskei nótárius utolsó óráiról társalogtunk – ahol a vendégek a Hungarus-világ jegyében több nemzetiséget képviseltek –, megint máskor Molnár Borbáláról vagy Kazinczy fény- és árnyoldalairól. Nagyon kíváncsi volt a gondolatainkra, a megfigyeléseinkre. Amivel nem értett egyet, szóvá tette, de olyan kedélyesen, hogy senki se bántódott meg. Tisztelte az érdeklődésünket, a szakmai egyéniségünket, nem akart uniformizálni. Még a verstani és zenetörténeti eszme-futtatásaimat is türelemmel hallgatta. Ő volt az egyik fő kontrollolvasóm, hiszen azokhoz is szerettem volna szólni, akiknek e tudományterület nem jár éjjel-nappal a fejében. (Ettől óvni próbált, mert ha beszippantanak minket az elvont témák, elvehetik az energiát a konkrét filológiai munkától. Ezért a finom sugalmazásért máig hálás vagyok neki.) Közben felkészített a szakmai életre, elárult egy-két összefüggést, rejtett erővonalat, amelyek a tudományban máig kitapinthatók. Lelkesedtünk, néha panaszkodtunk, de mindig feltöltődve léptünk ki a szobából.

Bíró Ferenc érdeklődése és empátiája minden területre kiterjedt. Ha kedves korszakában kutathatott, szintézis és analízis egyaránt foglalkoztatta. Nemcsak műértelmező és korszakmonográfus volt, hanem szenvedélyes textológus is. A Textológiai Bizottságnak nyolc éven át töltötte be az elnöki tisztségét, szorgalmazta és pályázati lehetőségekkel (OTKA, OKTK) segítette a hatalmas életműkiadásokat. Máig meghatározók Bessenyei György kritikai kiadásának általa gondozott kötetei: *A Holmi* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983), a *Színművek* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), illetve a *Programírások, vitairatok, elmélkedések* (Budapest: Argumentum, 2007). Sokat mesélt a textológus munkájáról, nehézségekről, örömekről, váratlan fordulatokról, hiszen a legfontosabb forrás hajlamos a legutolsó pillanatban előkerülni...

A *Régi magyar költők tára* 18. századi sorozatát Klaniczay Tibortól örökölte, aki azt kérte tőle, hogy csak azután vágjon bele az új, hatalmas anyagot felölelő vállalkozásba, ha a 16–17. századi sorozatok már lezáráshoz közelednek. A 18. századhoz az általa felkért szerzők évekig gyűjtötték az anyagot és az erőt, mire konkrét munkába kezdtek. Így történhetett, hogy a nyitó kötet, Péczely József *Henriása* Vörös Imre gondozásában (1996) és a legutóbbi kötetciklus (*Verseghy Ferenc összes költeményei*, 3 köt., kiad. Hovánszki Mária, 2021–2022) között mindössze negyedszázad telt el, s máris a 18. kötetnél járunk. Bíró Ferenc nem akarta egyedül szerkeszteni az értékes sorozatot, Debreczeni Attila, majd jómagam is bekapcsolódtunk a munkába, saját tisztségét pedig 2006-tól Szilágyi Mártonnak adta át. Ezt követően is mindenről konzultáltunk, s éreztem, mennyi örömet okozott neki az RMKT virágzása, s hogy sok régi szerző méltó életműkiadáshoz jutott. Még akkor is, ha egyes részletek bővíthetők vagy újra gondolhatók azóta. A sorozat elé írt nagyívű bevezetője (1996) minden kaput nyitva hagy, minden módszert hatni enged. A közköltészeti kötetek olvasóbarát, nem betűhív főszerzőjének szószólója volt (Stoll Bélával egyetértve). Az emendálás terén is sokat tanultunk tőle, megtanított tendenciakövető módon egységesíteni a

régi kéziratok következetlen rímelését vagy ingadozó nyelvjárási jelenségeit. Kiváló stílusérzéke eligazodási pontként szolgál munkánkban csaknem harminc éve.

Az új tudományos nézőpontok keresése hatja át a könyveit is. Ezek egészen különböző tárgyak, s az irodalomtörténeti látóterük is eltér. *A fiatal Bessenyei és íróbarátai* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976) máig meghatározó összefoglalás. Kónyi János műveinek legbővebb kiadását, *A mindenkor nevető Demokritust* a Magyar Hírmondó sorozat számára készítette (Budapest: Magvető, 1981). A klasszikus századfordulón szinte minden magyar íróat érintő témát tárgyaló kismonográfiája, *A nemzethalál árnya a XVIII. századvég és a XIX. századelő magyar irodalmában* (Pécs: Pro Pannonia, 2012) motívum- és kultusz történetként is olvasható. Az általa szerkesztett *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéről* (Budapest: Argumentum, 2005) a nyelvkérdés túlkultiválása helyett a társadalom- és oktatástörténet mérlegén vizsgálta a magyar nyelv hivatalos és spontán működési formáit. Sokunk számára jelentett páratlan lehetőséget, hogy a téma kapcsán összegezhettük saját szakterületünk tapasztalatait. *Katona Józsefről* írt kismonográfiája (Budapest: Balassi Kiadó, 2002) az életművet ugyancsak társadalomfilozófiai összefüggésben vizsgálja. Gigászi monográfiával adózott Kazinczy előtt is: *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2010). Ennek több állítása egyedi, csak rá jellemző, de folytatásra vagy továbbgondolásra vár. Tanulmányaiban többek között Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Pálóczi Horváth Ádám, Kármán József és Dayka Gábor műveivel, gyakran azok világirodalmi és esztétikai kapcsolataival foglalkozott. A Bessenyei kapcsán említett „rejtőzködő rendszer” (1997) voltaképp az egész korszak kulcsszavának tekinthető.

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőjeként is évtizedeken át dolgozott a szakmai párbeszédért. 1981 és 1985 között főszerkesztő, haláláig folyóiratunk 18. százados szakértője volt. Mindent elolvasott, ami e témakörből beérkezett, s néha a 19. századi tárgyakat is. Mozgásszervi gondjai miatt nem minden rendezvényre tudott eljönni, de élénken részt vett a munkában lektorként, gyakran előszerkesztve, stilizálva a közlésre javasolt anyagokat. Frappáns kritikai észrevételei mellett nagyon diplomatikus volt. Ellenvéleménye dacára sose gátolta, hogy az értékes és alapos cikkek megjelenjenek a lapban. Ilyen mondattörédek ugranak elő levelezésünkben: „figyelmesen elolvastam a dolgozatot, természetesen nem értek vele egyet, de kulturált és felkészült írás”. „[...] egyoldalú, de a maga keretei között korrekt”. „[...] a véleményem ugyanaz maradt, mint az első olvasás után: spekulatív és zavaros szöveg”. „[...] kb. tíz-tizenöt alkalommal nyúltam bele a szövegbe, nem súlyos, de igen zavaró hibákat javítottam ki [...]”. „[...] érdekes munka, nagy anyaggal dolgozik, kellően óvatos”. „[...] álmélkodva olvastam el (kétszer is) XY tanulmányát, azt hiszem, alaposabban nem lehet tisztázni [...]”. „Jó dolgozat, de fatökö”. Talán ennyiből is érezhető, hogy a szerzők stílusbeli nehézségeit hányszor finomította, de mennyire élvezte a szakmai újdonságokat. Az Intézet 18. századi osztályának állandó vendége, vitaüléseink előadója és hozzászólója, sőt a készülő kézikönyv egyik remélt lektora volt.

Csak azon restelkedett néha, ha azt tapasztalta, valami hiányzik a „lila könyvből”, amit fontos lett volna tárgyalni. Ezt a harminc éve kiadott munkáját sem érezte lezártnak. És mégis, fontos és kedves mondása volt: „El köll vágni a madzagot!” Így nógatott 1999-ben, amikor első közköltészeti kötetünket, a *Mulattatókat* próbáltuk befejezni (egy kritikai kiadásnál ez szinte lehetetlen). Azóta mindig ezt mondom magamnak, Feri hangján. Mert jó, ha valaki biztatja az embert, s ha valaki őszinte kíváncsisággal várja a munkáját. Ezt most, hogy fájó szívvel el kell búcsúznunk tőle, éppúgy érzem, mint az első percben, amikor találkoztunk.